

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК [343.982.323:611.92]:001.891

Гарига-Грихно М. М.,

провідний фахівець з організації наукової
роботи відділу забезпечення діяльності,

Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України, м. Чернігів, Україна;

Виговський В. Л.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Тарієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
професор кафедри тактико-спеціальної підготовки,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЗНАЧЕННЯ МЕТОДИКИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОБЛИЧЧЯ ЗА ЧЕРЕПОМ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ НАУКИ

У статті зазначено, що нині антропологічна реконструкція надзвичайно популярна у всьому світі. Послідовники всіх напрямків активно працюють як у співпраці з істориками і археологами, так і з криміналістами та судово-медичними експертами. Оцінюючи ефективність використання методу реконструкції особи за черепом, слід зазначити, що вона багато в чому залежить від низки обставин, що лежать за рамками експертної роботи, і пов'язана як з особливостями життя зниклих людей, так і з ефективністю роботи правоохоронних органів, що забезпечують облік та пошук зниклих осіб. Однак необхідно констатувати той факт, що сьогодні використання реконструкції дозволяє обмежити кількість об'єктів впізнання в більшості випадків одним або двома, а результати реконструкції особи за черепом використовуються не тільки на етапі відбору кандидатів, а й у ході ідентифікації особи в рамках експертизи.

Ключові слова: реконструкція особи, череп, антропология, краніология, криміналістика.

Актуальність дослідження. Коли знаходять скелетований труп людини, ідентифікувати його, як правило, вдається не завжди. Саме тому досить актуальною, але мало розробленою темою в сучасній українській криміналістиці, є ідентифікація скелетованих трупів. Досліджуване питання повною мірою ототожнюється із «Загальною декларацією прав людини», прийнятої і проголошеної в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 р., де у статтях 3 і 7 зазначено: «Стаття 3. Кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність. Стаття 7: Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на їх рівний захист законом». Але як бути з потерпілим у тому випадку, якщо у процесі вчинення злочину його позбавили життя, а ідентифікувати його особу неможливо, а родичі не відомі. У цьому випадку і приходять на допомогу експерти-антропологи.

Наука антропология безпосередньо займається розробкою методик дослідження у вивченні вищезазначених питань. Від грец. *ανθρωπος* – людина, *λογος* – наука. Вона включає в себе сукупність наукових дисциплін, що займаються вивченням людини, його походження, розвитку, існування в природному і культурному середовищі [2, с. 15].

Аналіз наукових досліджень. Краніологія та остеологія є одними з найважливіших допоміжних розділів як анатомії, так і антропології. У середині XIX ст, коли антропология виділилася в самостійну галузь знання і являла собою «перехід від морфології і фізіології людини до расового і історичного узагальнення», краніологічні дослідження становили основний зміст нової науки. Ще в середині XVI ст. деякі анатоми пропонували супроводжувати вивчення черепа вимірами. Ця пропозиція не знайшла підтримки як через відсутність відповідного інструментарію, так і внаслідок негативного ставлення до точних вимірювань більшості морфологів і лікарів XVII–XVIII ст., які в основному задовольнялися описом індивідуальних ознак. Навіть відомий геттінгенський анатом І. Блюменбах, який працював у другій половині XVIII – першій чверті XIX ст. (автор расової класифікації і вчення про відмінності черепів у представників різних рас), вважав за краще користуватися описовими характеристиками [7, с. 5]. 3

іншого боку, прийоми вимірювання черепів, які ґрунтувалися на виборі випадкових співвідношень, не були пов'язані в будь-яку систему і тому не отримали широкого поширення.

Подальший розвиток краніометричної методики пов'язаний з діяльністю засновника Паризького антропологічного товариства П. Брока. У його дослідженнях міститься система вимірювань черепа, включаючи прийоми, введені його попередниками, але в основному розроблена самим ученим, запропонувавши майже всі краніометричні точки, які використовують нині, і точно визначивши їх для вимірювання черепа. Величезну роль у цьому аспекті відіграли і його «Антропологічні інструкції», надруковані в 1864 р. Згодом Р. Мартін і його учні знову починають підходити до антропологічного матеріалу з морфологічних позицій. Роботи вищезгаданих анатомів створили основу для теоретичного поняття, що форма і пропорції черепа дозволяють скульптурно реконструювати мускулатуру і м'які тканини, які зрештою відтворюють обличчя індивіда (Wilkinson, 2004). Подальше фундаментальне дослідження в цьому напрямку було зроблено в ХХ столітті і продовжує бути провідним у сфері реконструкції особи за вимірювальними точками (Стефан і Henneberg 2001; Stephan 2008; Cicolini 2008; Парки Етал 2013) [6, с. 9].

Викладення основного матеріалу. *Російська школа.* На основі накопичених знань краніометрії та остеології в 40-х роках ХХ ст. у Росії розвивається істотно новий напрям антропологічної науки – методика реконструкції зовнішності людини за черепом. Цей метод є прикладним методом антропології, що дозволяє за зовнішніми даними черепа, за його рельєфом і структурою реконструювати вигляд людини, якій цей череп належав.

Проведені наукові дослідження дозволили зробити висновок, що різноманіття форм черепа зумовлює можливість чіткої диференціації загальних, групових та індивідуальних ознак (генетично трансформованих у стійкі комплекси), що характеризують різні антропологічні типи людей і визначають поняття «індивідуальність». Враховувати завжди наявні індивідуальні риси черепа, виявити елементи фізіономічної подібності дозволяє метод реконструкції, запропонований М. М. Герасимовим (1940-х рр.).

З часів М. М. Герасимова методи реконструкції за черепом практично не змінилися. Спочатку антропологом обробляється сам череп – за необхідності ліквідуються його фізичні ушкодження. Потім він обводиться, детально вимірюється й описується, якщо череп раритетний, з нього знімають зліпок. Потім визначається стать і вік об'єкта реконструкції.

Знання про вік і стать необхідні для застосування відповідних значень шкали товщини, розробленої на основі вивчення товщини м'яких тканин обличчя. Згідно з цими значеннями визначається і спеціальними маячками відзначається загальний профіль обличчя. Після цього реставратор починає ліпити з жорсткого пластиліну жувальні і скроневі м'язи, які визначають абрис обличчя, тобто його форму і пропорції. Орієнтиром при цьому слугує рельєф черепа в місцях початку і прикріплення м'язів. Наступним кроком є нанесення на поверхню черепа сітки гребенів, які визначають товщину тканин на кожній ділянці обличчя відповідно до вже згаданої шкали товщини. Проміжки між гребенями заповнюються і, таким чином, формують поверхню обличчя.

Після цього треба змодельовати рот і ніс. Проблемою відновлення носа дуже багато займалася Г. В. Лебединська, учениця М. М. Герасимова. За допомогою рентгенограм їй вдалося з'ясувати, що будова носа визначається краями грушовидних отворів черепа, розташованими поруч з кістками. Рот є один великий м'яз, контур рота можна визначити за місцем прикріплення м'яза до черепа, ширину – за особливостями будови зубів і щелеп, а висоту частини губ – за висотою емалі різців [6, с. 10].

Американська школа. Технологія і методика американської школи ґрунтується на суворому дотриманні вимірювання черепа, глибини м'яких тканин, а не на мімічно анатомічну презентацію. Через бази даних м'яких тканин, створених у ХХ столітті, цю методологію реконструкції використовували для визначення раси, віку, статі та для реконструкції скелетних матеріалів.

Макгрегор (1926) був першою людиною в США, який розпочав практикувати реконструкцію особи на доісторичному кістковому матеріалі, що розміщувався в Національному історичному музеї в Нью-Йорку з 1915 р. Незабаром спектр використання методики швидко розширився з метою ідентифікації особи індивіда

в юридичному напрямі. У 1916 році перша спроба судової реконструкції в Сполучених Штатах була у справі вбивства La Rosa. Після реконструкції обличчя був упізнаний родичами загиблого [7, с. 24].

Перші серйозні реконструкції в Америці були проведені антропологом У. Кругманом у 1946 році у співпраці зі скульпторами Мс. Сіе. Його методика полягала в наступному: вибравши труп, чиє обличчя він фотографував перед процесом реконструкції, У. Кругман потім віддавав череп людини скульпторам, які, з використанням бази даних м'яких тканин, відновлювали зовнішність загиблого. У результаті скульптурна реконструкція мала різку подібність з раніше зробленою фотографією.

У цей час американська школа була повністю інтегрована в європейський комбінований метод (також відомий як метод Манчестер), в якому використовувалися анатомічні маркери м'яких тканин, які відіграють важливу роль у точності методології.

Лише в 2004 доктором департаменту антропології Університету Західного Онтаріо Ендрю Нельсоном і канадським художником Крістіаном Корбет була створена перша судова реконструкція особи на основі КТ і лазерного сканування.

Крім того, багато поліцейських департаментів, державних та приватних установ США (Федеральне бюро розслідувань, Національний центр у справах зниклих та експлуатованих дітей) використовують і роблять свій внесок у дискурс і розвиток методики реконструкції особи в судовій практиці (Кругман і ISCAN 1986; Gatliff 1984; Taylor 2001).

У сучасній Україні метод не отримав велику популярність ні в криміналістиці, ні в історичних дослідженнях. Тільки один фахівець займається розробкою цієї проблематики – С. А. Горбенко. Народився він 15 квітня 1965 р у с. Високому на Харківщині. У 1992 році проходив стажування з антропологічно-пластичної реконструкції в Лабораторії антропологічної пластичної реконструкції інституту етнографії та антропології РАН (Москва) ім. М. М. Миклухо-Маклая під керівництвом зав. лабораторії Г. В. Лебединської. У 1994 році – стажування в Геттінгені для ознайомлення з роботою Інституту і Музею Антропології при Геттінгенському Університеті ім. Георга-Аугуста.

Працюючи за методикою М. М. Герасимова і Г. В. Лебединської, з 1992 по 2014 р. С. А. Горбенком було створено 20 реконструкцій, з них 15 пластичних. Зняті зліпки-копії зроблено з унікальних черепів історичних осіб Св. Бернарда Клервоського, короля Людовика XI, Жана бастарда Орлеанського, графа Дюнуа, а також інших відомих осіб.

Висновки. Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що нині антропологічна реконструкція надзвичайно популярна у всьому світі. Послідовники всіх напрямків активно працюють як у співпраці з істориками і археологами, так і з криміналістами та судово-медичними експертами. Оцінюючи ефективність використання методу реконструкції особи за черепом, слід зазначити, що вона багато в чому залежить від низки обставин, що лежать за рамками експертної роботи, і пов'язана як з особливостями життя зниклих людей, так і з ефективністю роботи правоохоронних органів, що забезпечують облік та пошук зниклих. Однак необхідно констатувати той факт, що на сьогодні використання реконструкції дозволяє обмежити кількість об'єктів впізнання в більшості випадків одним або двома, а результати реконструкції особи за черепом використовуються не тільки на етапі відбору кандидатів, а й у ході ідентифікації особистості в рамках експертизи.

Список використаних джерел

1. Балужева Т. С., Веселовская Е. В. Прогнозирование элементов внешности в антропологической реконструкции. *Наука о человеке и общество: итоги, проблемы, перспективы*. Сборник статей / сост. и отв. ред. Г. А. Аксянова. Москва, 2003. С. 91–97.
2. Герасимов М. М. Восстановление лица по черепу (современный и ископаемый человек). Москва, 1955. 585 с.
3. Герасимов М. М. Основы восстановления лица по черепу. Москва, 1949. 465 с.
4. Зинин А. М. Внешность человека в криминалистике (субъективные изображения). Москва, 1995. 240 с.
5. Лебединская Г. В. Реконструкция лица по черепу (методическое руководство). Москва, 1998. 125 с.
6. Федосюткин Б. А. Медицинская криминалистика. Ростов-на-Дону, 2006. С. 337–353.

7. Комбинированный графический метод восстановления лица по черепу / Федосюткин Б. А., Коровянский О. П., Усачева Л. Л. и др. Москва, 1991. 48 с.

References

1. Balueva, T. C., Veselovskaya, E. B. (2003), "Prediction of the elements of appearance in anthropological reconstruction, the science of man and society: results, problems and prospects", Digest of articles, Moscow. pp. 91–97.
2. Gerasimov, M. M. (1955), *Facial restoration on the skull: modern and fossil man*, Moscow.
3. Gerasimov, M. M. (1949), *Basics of facial restoration on the skull*. Moscow.
4. Zinin, A. M. (1995), *The appearance of a person in forensic science: subjective images*, Moscow.
5. Lebedinskaya, G. V. (1998), *Facial reconstruction on the skull: methodological manual*, Moscow.
6. Fedosyutkin, B. A. (2006), *Medical Forensics*, Rostov-on-Don.
7. Fedosyutkin, B.A., Korovyansky, O. P. and Usacheva, L. L. (1991), *Combined graphic method of facial restoration on the skull*, VKNTs Ministry of Internal Affairs of the USSR, Moscow.

Haryha-Hrykhno M. M., Vyhovskyi V. L., Tahiiiev S. R.

METHODICS MEANING OF FACE RECONSTRUCTION BY SKULL FOR CRIMINAL-PROCEDURAL SCIENCE

Since M. Gerasimova times methods of the skull reconstruction have practically not changed as the article states. Firstly, the anthropologist handles the skull itself - if necessary, its physical damages are eliminated. Then the skull is circled, measured in detail and described, also the cast is made out of it, if the skull is rare. Then the gender and age of the reconstruction object are determined.

Significant influence on the development of this reconstruction type was created by the American school. The technology and methodology of the American school relies on the severe cranial measurements, the depth of soft tissues, rather than the mimic-anatomical presentation. Through the soft tissue database, created in the XXth century, this methodology of reconstruction was used to determine race, age, gender and for the reconstruction of skeletal materials.

The first American major reconstructions were conducted by Anthropologist W. Croghan in 1946 in collaboration with sculptors Mc. Cue. His technique was in following: by choosing a corpse whose face he photographed before the reconstruction process, U. Croghan then gave the human skull to sculptors, who, using a soft tissue database, restored the appearance of the deceased. As a result, the sculptural reconstruction had a striking resemblance to the photography.

In modern Ukraine, the method has not received much popularity either in criminology, nor in historical research. Only one specialist, involved in the

development of this problem is S.A. Gorbenko was born on April 15, 1965, in the Vysokiy village, Kharkiv region. In 1992 he was trained in anthropological and plastic reconstruction at the Laboratory of Anthropological Plastic Reconstruction of the Ethnography and Anthropology Institute of the RAS (Moscow), after Miklukho-Maclay under the direction of the head of Laboratory G. Lebedinskaya. In 1994 - had an internship in Goettingen to get acquainted with the work of the Institute and the Museum of Anthropology at the Goettingen University after Georg-August.

At present, anthropological reconstruction is extremely popular all over the world. Followers of all directions actively work in cooperation with historians and archaeologists, as well as with criminologists and forensic experts. Evaluating the effectiveness of using the reconstruction method of the person's skull, it should be noted that it largely depends on a number of circumstances beyond the scope of expert work, and is associated with both the peculiarities of missing people's life and the effectiveness of the work of law enforcement agencies that provide accounting and search for missing persons. However, it should be noted the fact that the use of reconstruction now allows to limit the number of objects that are recognized in most cases by one or two, and the results of reconstruction of the person's skull are used not only at the stage of candidates selection, but also during identification of the person within the expertise .

Key words: *reconstruction of the person, skull, anthropology, craniology, criminalistics.*